

Common sense kod Kanta

Vaško, Valentina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:597321>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Valentina Vaško

Common sense kod Kanta

Završni rad

Mentor:

doc. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za filozofiju / Katedra za povijest filozofije

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Valentina Vaško

Common sense kod Kanta

Završni rad

Mentor:

doc. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2016.

Sažetak

Namjera je rada obraditi značenje i smještaj termina common sense ili sensus communis kroz filozofiju, prvenstveno Immanuela Kanta ali i onu koja prethodi te nastupa tek poslije njega. Naglasak ostaje na poimanju navedenog termina upravo kod Immanuela Kanta unutar njegove estetike. Da bi se ponudio što bolji opis termina, rad započinje kratkim uvidom u najistaknutije filozofe, počevši od Aristotela, Giambattista Vica, Thomasa Reida i Renea Descartesa, koji su koristili termin. U poglavlju koji se odnosi na Kanta ponudit će se najvažnije informacije o filozofu samom i njegovu filozofskom sistemu, zatim temeljne teze izvučene iz Kritike rasudne snage te u konačnici razrada o tome što je i kako Kant definira common sense. Kant kao filozof u središtu klasičnog njemačkog idealizma postavio je temelje za brojne kritike i osvrte njegovih nasljednika pa je najistaknutije potrebno spomenuti. Također će se prikazati postojanje i upotreba common sensa unutar psihologije te ponuditi konačni zaključak.

Ključne riječi: Immanuel Kant, *common sense*, estetika, Kritika rasudne snage, ukus

Summary

The aim of this article is to process the meaning and placing of the term common sense or sensus communis through philosophy, primarily of Immanuel Kant but also the one which precedes or follows him. The focus remains on understanding of the mentioned term within Immanuel Kant's aesthetics. In order to offer a better description of the term the article begins with a brief overview of the most prominent philosophers, beginning with Aristotle, Giambattista Vico, Thomas Reid and Rene Descartes, who used the term. In the section related to Kant will be offered the most important information about the philosopher and his philosophical system, then the basic thesis drawn from the Critique of Judgement and ultimately the elaboration about what is and how Kant defines common sense. Kant has, as a central philosopher of German Idealism, laid the foundations for much criticism and reviews by his successors, so the most prominent need to be mentioned. It will also be shown the existence and use of common sense within psychology and offered definitive conclusion.

Key words: Immanuel Kant, *common sense*, aesthetics, *Critique of Judgment*, taste

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Istaknuti filozofi o sintagmi <i>common sense</i>	3
3. <i>Kritika rasudne snage</i> i <i>common sense</i>	6
3.1. Kratak uvid u estetičku misao u djelu <i>Kritika rasudne snage</i>	6
3.2. <i>Common sense</i> kako ga definira Kant	11
4. Pojedini osvrti na Kantov <i>common sense</i>	16
5. Zaključak	19
Popis literature.....	21

1. Uvod

Immanuel Kant rođen je 1724. godine u tada Pruskom gradu Königsbergu. Ondje je »studirao prirodne nauke, matematiku, filozofiju i teologiju« te radio kao sveučilišni profesor od 1770. do 1789. godine, a »predavao je uz filozofiju i antropologiju i fizičku geografiju.«¹ Za vrijeme života nikada nije napustio svoj rodni grad, gdje i umire 1804. godine. Ugledavši se na način na koji je Martin Heidegger iznio Aristotelovu biografiju u obliku *radio se, živio i umro*, između toga *radio*, a ponajviše *filozofirao* (uzimajući naravno ovaj izraz s najvećim mogućim odmakom od društveno ustaljenog poimanja *filozofiranja* kao besciljnog verbalnog nadmetanja), naglasak na najistaknutije trenutke Kantova života u ovom uvodu neće biti na životu samom, već neizostavnim aspektima u razvoju njegova filozofskog mišljenja.

S obzirom da je Kantov životni vijek omeđen granicama 18. stoljeća, ubrajamo ga među novovjekovne filozofe. Filozofija Novog vijeka obuhvaća filozofiju renesanse, prosvjetiteljstva, empirizma i racionalizma te konačno njemačkog idealizma, »kritički završene faze novovjekovnog europskog prosvjetiteljstva.«² Kant se ističe kao osnivač filozofije klasičnog njemačkog idealizma uz kojeg su djelovali Friedrich Heinrich Jacobi, Johann Gottlieb Fichte, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher i Friedrich Wilhelm Joseph Schelling. Klasični njemački idealisti za središte svoje filozofije preuzeli su »problem mogućnosti ljudske spoznaje,« točnije »pitanje odnosa svijesti i svijeta odnosno spoznavajućeg subjekta i spoznavanog objekta.«³ Obrat, simbolično nazvan *Kopernikanskim*, koji u filozofiju uvodi Kant, središnji je pojam njegova sustava mišljenja. Umjesto ustaljenog smještaja objekta, kao što je to primjerice u srednjovjekovnoj filozofiji bio Bog, u središte spoznaje, Kant na to mjesto stavlja sam izvor mogućnosti spoznavanja uopće, čovjeka. Kantova tri najpoznatija kritička djela usmjerena su na temeljno pitanje, *što je čovjek*, oko kojeg je usustavio svoju filozofiju. Godine 1781. izlazi prva knjiga te trilogije, *Kritika čistoga uma*, koja predstavlja kritiku »umske moći uopće, s obzirom na sve spoznaje za kojima ona teži neovisno o svakom iskustvu, dakle odluku o mogućnosti ili nemogućnosti metafizike uopće i određenje kako izvora, tako i njezina opsega i granica, ali sve to prema načelima.«⁴ Sljedeća izlazi *Kritika praktičkog uma* 1788. u kojoj

¹ Vladimir Filipović, »II. Immanuel Kant«, u: *Klasični njemački idealizam (i odabrani tekstovi filozofa)*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1979., str. 16.

² Isto, str. 17.

³ Isto.

⁴ Immanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 8.

je Kant istražio mogućnost usustavljanja »čitavog etičko-moralnog područja i fenomena kao takvoga«⁵ te načine na koje bi se on mogao ostvariti. Posljednja izlazi *Kritika rasudne snage ili moći suđenja* 1790. godine u kojoj se iznosi prikaz Kantove misli koja naginje ka estetičkoj.

U Kantovu se pristupu filozofiji samoj može primijetiti, kako smatra Kojève, to da »s jedne strane, kantovski „empirizam“ koji je u isti mah integralno prihvaćanje anti-platonskog Aristotelizma i anticipacija autentičnog Hegelijanizma, u stvari određuje radikalno ateistički karakter Kantova sistema,« dok »s druge pak strane, činjenica da Kant zadržava pojam stvari-po-sebi razvrstava njegov sistem u klasične „racionalističke“ sisteme, koji su, u krajnjoj liniji (čak i kod Aristotela) sistemi teističke inspiracije.«⁶ Kant dakle zaobilazi krajnosti te svoje djelovanje ne usmjerava niti prema empirizmu niti racionalizmu, nego pravi svojevrsnu sintezu oba i tako stvara svoj kriticizam. Budući da se u Novom vijeku »događala konstitucija suvremenih prirodnih znanosti – fizike, kemije, astronomije«⁷ ideja za istim nije izostala ni u filozofiji. Upravo je Kant taj koji je pokušao usustaviti filozofiju, iako ju ni u kojoj mjeri nije poistovjećivao sa znanošću, dajući joj određena mjerila po kojim bi se subjektivno i objektivno mogli svesti na jednu zajedničku komponentu.

⁵ Milan Kangrga, »Kantova etika«, u: *Arhe god.* 1, sv. 1, 2004., str. 59-91, str. 60.

⁶ Aleksandar Kojève, *Kant*, Nolit, Beograd 1976., str. 5.

⁷ Vanda Božičević, »Britanski empirizam«, u: *Filozofija Britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 7-27, str. 8.

2. Istaknuti filozofi o sintagmi *common sense*

Sintagma *common sense* u filozofiji je u upotrebi još i prije Kanta, točnije od Antičke Grčke i Rima, a najčešće se koristi pri pomisli na neupitne istine ili implikaciji na nešto očigledno, točnije zdravorazumsko. Kako iznosi C. S. Lewis može se shvatiti četverostruko kao: »(1) „osnovna mentalna oprema normalnog čovjeka,“ (2) „*sensus communis* kao socijalna krepost,“ (3) „*sensus communis* kao zajednički um,“ i (4) „*sensus communis* [kao] skup svih osjetila koja su nam zajednička, jer su normalna.“⁸ Stoici, ali i »latinski klasični pisci, kao što su Ciceron, Horacije i Seneka, koristili su izraz *sensus communis* na način koji podsjeća na naše poimanje izraza zdrav razum.«⁹ Premda su koristili izraz, navedeni filozofi nisu imali veći doprinos njegovu razvoju, što dokazuje činjenica da se sam Ciceron »nekoliko puta u svojim spisima i javnim govorima osvrnuo na *sensus communis* ali se njime nikada nije služio kao dijelom tehničkog filozofskog koncepta.«¹⁰

Među prvim se od starogrčkih filozofa koji su se osvrnuli na termin istaknuo Aristotel. Premda se »*common sense*, kako ga mi shvaćamo, čini kao osnovna sposobnost racionalnih stvorenja da slijede vlastito iskustvo u razabiranjima nekih jasnih stvari, stvaranju osnovnih poveznica među njima i izbjegavanju očiglednih kontradikcija,«¹¹ kod Aristotela to nije tako. Aristotel je *common sense*, ili u njegovoj inačici *koinē aisthēsis*, opisao u svom psihologijskom tekstu *O duši* u kojem se pojmom duše »izražava cjelokupna životnost, a to znači stanje svakog bića u prirodi,«¹² te je prvi koji uopće koristi taj termin. Budući da Aristotel svoju filozofiju čovjeka uspostavlja oko pojmova materije i forme, tijelo bi predstavljalo materiju za dušu koja je forma te se oni uzajamno nadopunjuju u svojoj nerazdvoljivosti. Kod Aristotela se *common sense* najviše povezuje uz organe osjetilnosti, točnije osjetila vida (kojem daje prednost), sluha, njuha, okusa, opipa. Uz njihovu pomoć vrši se osjetilno opažanje koje je u svih bića jednako prisutno, kako u ljudi, tako i u životinja. Kako smatra Aristotel, »osjetila opažaju po akcidenaciji međusobno

⁸ Scott Philip Segrest, *America and the Political Philosophy of Common Sense*, University of Missouri, Columbia Press 2010., str. 27: »(1) „the elementary mental outfit of normal man,“ (2) „*sensus communis* as a social virtue,“ (3) „*sensus communis* as common wit,“ and (4) „*sensus communis* [as] a collection of all the *sensus* that we have in common, because they are 'normal'.“«

⁹ Pavel Gregoric, »Preface«, u: *Aristotle on the common sense*, uredili Julia Annas i Lindsay Judson, Oxford University Press, New York 2007., str. [VII]-X, str. [VII]/VIII: »The Latin classical writers, such as Cicero, Horace, and Seneca, used the expression *sensus communis* in a way reminiscent of our notion of common sense.«

¹⁰ Segrest, *America and the Political Philosophy of Common Sense*, str. 27: »had made several references to *sensus communis* in his writings and public speeches but had never made use of it as a technical philosophical concept.«

¹¹ Gregoric, str. [VII]: »Common sense, as we understand it, seems to be a very basic ability of rational beings to follow their experience in discerning some obvious things, making elementary connections among them, and avoiding patent contradictions.«

¹² Branko Bošnjak, »Predgovor«, u: Aristotel, *O duši/Nagovor na filozofiju*, uredili Branko Bošnjak, Milan Kangrga, Gajo Petrović i Predrag Vranicki, Filozofska biblioteka, Naklada Naprijed, Zagreb 1996., str. IX-[XLII], str. X.

vlastite predmete ali ne ukoliko su sami odijeljeni nego ukoliko su jedno kad zajedno nastaje osjetilno opažanje u odnosu na istu stvar (predmet), kao npr. s obzirom na žuč da je gorka i žuta (ne radi se naime o drukčijem opažanju reći da je oboje jedno).¹³ S obzirom da žuči pripadaju karakteristike gorkog i žutog, ljudi nekad padaju u zabludu ako vide žuti predmet koji nije žuč, međutim uvidom u prethodno iskustvo žuči kao žute zaključuje da se upravo o njoj radi, bez da su provjerili je li ona i gorka. Stoga se Aristotel u izrazu *common sense* osvrnuo na zajedničko i istovremeno djelovanje svih naših pet osjetila. Određenim osjetilima možemo primiti određene informacije, primjerice vidom boje ili veličinu, opipom hrapavost ili toplinu/hladnoću pa je potrebna njihova međusobna suradnja da bi dobili što točnije i potpunije informacije. Aristotel ne osporava činjenicu da svi ljudi ne posjeduju sposobnosti osjetilne percepcije u istoj mjeri, neki su primjerice slijepi ili gluhi pa zato što se tiče osjetila suradnja ne smije izostati jer, gdje jedni zakažu, nadopunjuju ih drugi. Srednjovjekovni je kršćanski filozof Toma Akvinski »poslije preveo Aristotelov *koine aesthesis* kao *sensus communis*, latinsku osnovu engleskoj inačici „common sense“.¹⁴ Tomina interpretacija ne nudi puno noviteta. Prema njegovoj misli, najbitnije je imati na umu da se svaki sud i prosudba moraju odnositi s obzirom na common sense, točnije, jasno nam je poznato da je jednostavno razabrati razlike između crne, bijele i crvene boje budući da spadaju pod istu kategoriju, međutim do problema se dolazi kada se počnu tražiti razlike između primjerice crnog ili bijelog i slatkog ili slanog. Tada se treba vratiti u zdrav razum i potražiti osnove na kojima bi se mogla izvući određena sličnost ili razlika za uspješnu daljnju prosudbu.

Talijanski filozof Giambattista Vico »definira common sense poprilično tradicionalno kao „rasuđivanje bez refleksije,“ to jest kao sud koji prethodi racionalnom, ali nastavlja o njemu govoreći da ga „dijeli cijela vrsta, svi ljudi, cijela nacija ili cjelokupna ljudska rasa.“¹⁵ Vico je dakle common sense smjestio između osjetilne zamjedbe i racionalne prosudbe, pa se stoga može reći da je »*sensu comune* primitivna intuicija stvarnosti, bliska fizičkim razlikama među ljudima (...), temelj nekoj vrsti suda koji je i apsolutan (jer je specifičan i ovisi o okolnostima) i dogmatičan.«¹⁶ Da bi se izbjegla moguća pogrešna tumačenja, Vico za common sense napominje

¹³ Aristotel, »O duši; Treća knjiga, 1-2. Odnos osjeta i predmeta«, u: *O duši/Nagovor na filozofiju*, uredili Branko Bošnjak, Milan Kangrga, Gajo Petrović i Predrag Vranicki, Filozofska biblioteka, Naklada Naprijed, Zagreb 1996., str. 67.

¹⁴ Segrest, *America and the Political Philosophy of Common Sense*, str. 26: »later translated Aristotel's *koine aesthesis* as *sensus communis*, the Latin basis of our English „common sense“.«

¹⁵ David Summers, *The Judgment of Sense: Renaissance Naturalism and the Rise of Aesthetics*, Cambridge University Press, New York 1987., str. 331: »defines common sense quite traditionally as „judgement without reflection,“ that is, as prerational judgement, but goes on to say it is „shared by an entire class, an entire people, an entire nation, or entire human race.«

¹⁶ Summer, *The Judgment of Sense: Renaissance Naturalism and the Rise of Aesthetics*, str. 331: »*sensu comune* to be the primitive intuition of reality, close to the physical differences of peoples (...), the basis of a kind of judgment both absolute (because particular and circumstantial) and opinionative.«

da »ne podrazumijeva neki ugrađeni kod sveopćeg čovječanstva, već radije vrstu ujednačenosti koja proizlazi iz bilo koje sličnosti koja bi mogla biti između fizičke prirode ljudi i njihova okruženja«¹⁷ Tako se primjerice neki predmet može sviđati jednoj grupi ljudi ili jednoj naciji, što ne znači da se sviđa samo njima, već može postati predmet sviđanja druge ili više grupa ljudi i nacija, ovisno o njihovu ukusu. Takvo poimanje ukusa »moglo bi nadomjestiti razum kao sredstvo za povijesna i antropološka razumijevanja,«¹⁸ pa ne iznenađuje činjenica da je »nacionalni „ukus“ rano postao zaštitni znak „duha naroda.“«¹⁹

Možda najistaknutija promišljanja područja koje obuhvaća common sense mogu se pronaći u djelima škotskog filozofa Thomasa Reida. Unutar kritike koju upućuje suvremeniku Davidu Humeu, Reid zagovara povratak zdravom razumu. Reid napominje da se »osnovna načela zdravog razuma odnose na *kontingentne istine* u koje svi ljudi vjeruju, spoznajući ih neposredno i intuitivno.«²⁰ Sve stvari za koje posjedujemo neko znanje koje nije učeno niti dokazano ali svejedno vjerujemo u njega, postavljaju se u područje zdravog razuma, jer »te istine nisu rezultat razumskog zaključivanja, niti se mogu pobiti razumskim argumentima.«²¹ Ti se principi ne nalaze u istoj domeni kao i oni do kojih smo došli razumskom spoznajom budući da »načela zdravog razuma „trijumfiraju nad našim razborom i smiju se svim argumentima filozofa“, pa je dokazivati ih podjednako apsurdno kao i dovođiti ih u pitanje.«²² Načela zdravog razuma, prema Reidu, usko su vezana uz ljudsku egzistenciju a ona u prvom redu »uključuju *pretpostavku ontološkog i epistemološkog realizma*, to jest vjerovanje u postojanje vanjskog svijeta i njegovu spoznatljivost,« pa zatim i »vjerovanje u postojanje sadržaja moje svijesti, u istovjetnost mog Ja i u postojanje tuđih svijesti, vjerovanje u svjedočanstvo našeg pamćenja i u nepogrešivost naših spoznajnih sposobnosti, vjerovanje da imamo moć nad vlastitim postupcima, vjerovanje u predvidivost ljudskog ponašanja i u uniformnost prirode.«²³ Načela stječemo rođenjem, ona ne nastaju niti propadaju i u svim su ljudima prisutna na jednak način i u jednakim količinama.

Pomalo noviji pristup temi nudi Rene Descartes koji u posljednjoj od svojih šest meditacija, pri govoru o razlikama između nedjeljiva duha i djeljiva tijela, napominje da »svi dijelovi tijela ne djeluju neposredno na duh, nego samo na mozak, ili možda samo na jedan njegov mali dio, naime,

¹⁷ Isto: »does not imply some built-in code of universal humanity but rather the kind of uniformity arising from whatever similarity there might be between the physical natures of peoples and their environments.«

¹⁸ Isto, str. 332: »might supplant reason as a means to historical and anthropological understanding.«

¹⁹ Isto: »national „taste“ early on became a hallmark of the „spirits of peoples.“«

²⁰ Vanda Božičević, *Filozofija Britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 487.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Isto.

onaj u kojem je smješten, kako kažu, *sensus communis* (zajedničko osjetilo); i kako god taj dio (epifiza) bio raspoložen, on to isto i duhu prenosi, pa ma kako u međuvremenu drugačije bili raspoloženi ostali dijelovi tijela, kao što pokazuju brojni pokusi.«²⁴ Uočljivo je da Descartesov *bon sens* (fran.) ovdje igra ulogu posrednika koji prenosi informacije iz tijela u duh. Premda je Descartes imao mnogo sljedbenika, »Locke, a onda Berkeley i Hume, odbacuju Descartesov racionalizam ali se u različitim stupnjevima pridržavaju njegove pretpostavke da mi fizičke stvarnosti ne znamo izravno nego samo posredno, kroz ono što Locke i Berkeley zovu „idejama“, misteriozno utisnutim u um od strane neke vanjske sile.«²⁵

3. Kritika rasudne snage i common sense

3.1. Kratak uvid u estetičku misao u djelu *Kritika rasudne snage*

²⁴ Rene Descartes, *Meditacije o prvoj filozofiji*, preveo Tomislav Ladan, uredio Ilija Marić, Plato, Beograd 1998., str. 58

²⁵ Segrest, *America and the Political Philosophy of Common Sense*, str. 42: »Locke, and then Berkeley and Hume, reject Descartes' rationalism but in varying degrees hold on to his assumption that we do not know physical realities directly but only mediately, through what Locke and Berkeley call „ideas,“ imprinted mysteriously on the mind by some external force.«

Dovršenjem prvih dvaju *Kritika* u kojima iznosi promišljanja iz područja spoznajne teorije i etike, pored toga što je »u *Kritici čistoga uma* odbacio mogućnost znanosti o lijepome i »transcendentalnom estetikom« nazvao znanost o principima osjetilnosti a priori to jest o značenju prostora i vremena za spoznaju, *Kritikom moći suđenja* daje nenadmašeno određenje načina ophođenja s autonomnom umjetnošću.«²⁶ Kant dakle naglašava da mora postojati »jedna takva znanost koja sačinjava prvi dio transcendentalne elementarne nauke, u opreci prema onoj koja sadržava načela čistog mišljenja,«²⁷ misleći pritom na logiku. Premda se nije planirao detaljnije baviti estetikom, osim onoga što je o njoj napisao u *Kritici čistoga uma*, Kant iz potrebe za upotpunjavanjem svog filozofskog sistema piše posljednju *Kritiku*. Ona se sastoji od dva dijela naslovljena *Kritika estetičke rasudne snage* i *Kritika teleolojske rasudne snage*. Zaključno se može reći da je »Kantova *Kritika rasudne snage*, estetičke i teleološke, imala upravo tu povijesnu zadaću da ispravi to što je još preostajalo od apstraktnog u *Kritici čistoga uma*«²⁸ Premda je upitno može li se uopće govoriti o Kantovoj estetici kao takvoj, budući da ju, kao što je rečeno, nije imao namjeru uspostavljati te se u *Kritici rasudne snage* dotiče tema koje se mogu smatrati tek na tragu estetičke misli pa »i tada kad je najoriginalniji u estetici, ni tada estetski problem ne promatra s estetičkog stanovišta,«²⁹ Kant će bez sumnje »postati stjecišnom točkom estetičke misli čitavog osamnaestog stoljeća (njegova se istraživanja, polemike, akvizirane istine i sumnje zrcale u *Kritici rasudne snage*), ali i polazištem nove misli koja će je prevladati«³⁰ iz razloga što on »iznova, još silnije od svih prethodnika, postavlja pitanja osamnaestog stoljeća, o apsolutnosti i relativnosti ukusa, regularnosti i neregularnosti genija, čistoj ljepoti i pridodanoj ljepoti, uzvišenom i komičnom te granicama umjetnosti.«³¹ Neupitno je da je Kant zaslužio istaknuto mjesto unutar cjelokupne filozofske estetske misli, što potvrđuje i činjenica da je Benedetto Croce u svom *Brevijaru estetike*, ponudivši podjelu estetike na četiri razdoblja, od kojih čak dva određuje s obzirom na Kanta, pa tako »prvo pripada *predkantovskoj Estetici*, kada je glavna tema istraživanje estetičke »sposobnosti« i njezinoga mjesta među ostalim »sposobnostima« duha,« dok »drugo, *kantovsko i postkantovsko* traje do iscrpljivanja metafizičkog idealizma, kad se duhovne sposobnosti oslobađaju apstraktnosti.«³² Međutim, treba imati na umu da mu to nije bila prvotna

²⁶ Nadežda Čačinović-Puhovski, »Estetika«, u: *Estetika*, Naprijed, Zagreb 1988., str. 7-10, str. 8.

²⁷ Immanuel Kant, »Prvi dio Transcendentalne elementarne nauke: Transcendentalna estetika«, u: *Kritika čistoga uma*, s njemačkog preveo Viktor D. Sonnenfeld, urednik Branimir Donat, redakcija i pogovor Vladimir Filipović, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 34.

²⁸ Benedetto Croce, *Brevijar estetike*, prevela Katarina Hraste, Naklada Ljevak, Zagreb 2003.; str. 55.

²⁹ Danko Grlić, *Estetika II: Epoha estetike*, uredili Danko Grlić, Ivan Kuvačić i Antun Žvan, Naprijed, Ljubljana 1976., str. 146.

³⁰ Croce, *Brevijar estetike*, str. 127.

³¹ Isto, str. 128.

³² Croce, *Brevijar estetike*, str. 131.

namjera, jer mu »uopće nije bilo stalo do zasnivanja jedne nove teorije lijepog i potpuno novog shvaćanja umjetničkog, već mnogo više do kritičkog prreispitivanja i do ispunjavanja njegova sistema, tj. utemeljivanja prijelaza od praktičkog ka čistom umu, od inteligibilnog svijeta k osjetilnosti.«³³

Na početku *Kritike rasudne snage* Kant nudi podjelu moći mišljenja i napominje da »ako nije riječ o podjeli filozofije, već o podjeli naše moći spoznaje a priori pomoću pojmova, to jest ako je riječ o kritici čistoga uma, ali promatranog samo u njegovoj sposobnosti da misli (pri čemu se čist način opažanja ne uzima u razmatranje), onda ispada da sistemska predodžba moći mišljenja ima tri dijela, naime na prvo mjesto dolazi moć spoznaje onoga što je opće (pravila), to jest *razum*, na drugo mjesto dolazi moć *supsumcije posebnog* pod opće, *moć suđenja*, i na treće mjesto dolazi moć određivanja posebnog onim što je opće (moć izvođenja iz principa), to jest *um*.«³⁴ Kant napominje da postoje »principi koji za sebe nisu sposobni ni za teoretsku ni za praktičnu upotrebu, a u porodici spoznajnih moći ima još jedan srednji član između uma i razuma,«³⁵ na čije mjesto stavlja rasudnu snagu. S obzirom na prikazanu podjelu rasudna se snaga može shvatiti dvojako i to kao reflektirajuća, koju posjeduju i životinje, a nastupa onda kada je umu poznato ono posebno te ga tek treba podrediti pod opći zakon i determinirajuću koja unaprijed posjeduje opća pravila. U slučaju estetike prednost se daje reflektirajućoj moći budući da ona o predmetima sudi, a ne spoznaje kao razum, s obzirom na njihovu svrhovitost pa je tako »refleksivna rasudna moć prijelaz iz stvarnosti u nadstvarnost, od relativnih svrha u posljednju svrhu.«³⁶

Kao što su Kantove kritike podijelje u tri knjige, s tri različite, ali međusobno povezane tematike, tako su i moći duše, sukladno s njima generalizirane na tri glavne, spoznajna moć, moć htijenja te zadovoljstva i nezadovoljstva. Zadovoljstvo i nezadovoljstvo pojmovi su vezani uz sud o lijepom s obzirom na subjektivnu aficiranost koja se u pojedincu budi promatrajući neki predmet. Pri susretu s nekim predmetom sudimo je li nam ugodan s obzirom na to pruža li nam zadovoljstvo ili ne, a taj »estetski sud ne izvire ni iz razuma (kao moći pojmova), ni isključivo iz osjetilnog opažaja, nego iz uzajamne igre mašte i razuma u samom subjektu.«³⁷ Rasudna snaga, dakle, igra ulogu posrednika između teorijskog i praktičkog uma, ona »ostaje međupodručje i taj karakter

³³ Grlić, *Estetika II: Epoha estetike*, str. 146.

³⁴ Prilagođeno prema: Immanuel Kant, »II O sistemu viših moći saznanja koji leži u osnovi filozofije«, u: *Kritika moći suđenja*, preveo Nikola Popović, urednik Miroslav Dereta, Grafički atelje Dereta, Beograd 2004., str. 11-13, str. 11.

³⁵ Grlić, *Estetika II: Epoha estetike*, str. 71

³⁶ Marijan Steiner, »Kantova estetika«, u: *Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, br. 6, svezak 52, Zagreb 1997., str. 533-546, str. 534.

³⁷ Steiner, *Kantova estetika*, str.535.

»između« (zwischen) ostaje bitan za mjesto estetike među ljudskim duševnim moćima.«³⁸ Svojim djelovanjem rasudna snaga »omogućuje povezanost fenomenalnog i noumenalnog, prirode i slobode, konstitutivnog i relativnog.«³⁹ Možemo ju podijeliti na estetsku koja »spoznaje formalnu i subjektivnu« i teleološku koja se odnosi na »materijalnu i objektivnu svršnost.«⁴⁰

Budući da je Kantu »forma ono što čini određeni predmet estetski vrijednim,«⁴¹ ubraja ga se među sljedbenike formalizma. Za razliku od Hegela, Kant prednost daje prirodno umjesto umjetnički lijepom. Ljepota, kako ju tumači Kant, nije osobina koju posjeduju stvari ili neka objektivna vrhovna ideja u kojoj, kao kod Platona, u nekoj mjeri sudjeluju sva bića, već ovisi o subjektivnom sudu pojedinca s obzirom na rasudnu snagu njegove duše. Kako bi ju što detaljnije postavio, ljepotu određuje kroz četiri kategorije sudova, čijom sintezom dobivamo definiciju lijepog kao onog što se bez interesa sviđa nužno svima bez pojma svojim svrhovitim oblikom. Definicija je kroz sudove nužna budući da Kant smatra da se lijepo ne može postaviti pozitivnim putem, nego se može približno opisati jedino na način *via negativa*.

S obzirom na sud kvaliteta, lijepo je ono što se nekome sviđa bez nekog subjektivnog interesa. Pod interesom se implicira na stav koji se zauzima prema egzistenciji promatranog predmeta, koji nema mjesto u rasuđivanju lijepog jer »kad se pita, da li je što lijepo, onda se ne želi znati, da li je nama ili bilo kome što stalo do egzistencije stvari, ili da li samo i može kome biti do nje; nego kako je mi prosuđujemo u samome razmatranju (zrenju ili refleksiji).«⁴² Svaki sud koji se o predmetu donosi s obzirom na njegovu egzistenciju, bila to primjerice korist predmeta ili njegova raskoš, uvelike je pristran i subjektivan. Pri takvom rasuđivanju gubi se početna instanca suda ukusa koji je »moć prosuđivanja nekog predmeta ili neke vrste predočavanja s pomoću sviđanja ili nesviđanja *bez ikakva interesa*.«⁴³ Međutim, postoji razlika između suda lijepog i ugodnog, a pronalazi se upravo u interesu. Budući da smo zaključili da rasuđivanje ljepote predmeta ne smije biti vezano uz interes za istim, ugodna je u tome suprotna. Kako Kant napominje, ugodna je ona stvar koja pri njezinu promatranju aficira pojedinca s obzirom na njegova osjetila. Takvom je definicijom ugone vidljiv njezin subjektivan aspekt koji ovisi o empirijskom trenutku promatranja objekta.

³⁸ Grlić, *Estetika II: Epoha estetike*, str. 72.

³⁹ Steiner, *Kantova estetika*, str. 534.

⁴⁰ Isto, str. 534.

⁴¹ Steiner, *Kantova estetika*, str. 533.

⁴² Immanuel Kant, *Kritika rasudne snage*, preveo Viktor D. Sonnenfeld, Kultura, Zagreb 1957., str. 42.

⁴³ Steiner, *Kantova estetika*, str. 535.

Nadalje, lijepo je, prema sudu kvantiteta, »ono, što se predočuje bez pojmova kao objekt općega sviđanja.«⁴⁴ Odredba proizlazi iz činjenice da se lijepo rasuđuje uz pomoć reflektirajuće moći suđenja, koja je bez pojma i općih pravila. Kako bi se objekt o kojem se sudi ispravno promatrao s obzirom na njegovu ljepotu, u tom sudu ne smiju sudjelovati opći pojmovi koji bi isključili subjektivan odnos pojedinca. Kant smatra da sam »doživljaj lijepoga nema veze s umetanjem u pojam onoga što doživljavamo kao lijepo« jer promatramo li neko umjetničko djelo i sudimo o njemu, »ono nam je lijepo prije nego što o njemu išta znamo.«⁴⁵ Ipak, pored negiranja općih pojmova Kant ne odustaje od zahtjeva za poopćavanjem procjene ljepote predmeta.

U pogledu relacije svrha neki se predmet smatra lijepim svojom svrhom, ako mu se unaprijed ne pretpostavlja ta svrha. Pri razmatranju o svrsi predmeta »ne pomišlja samo spoznaja predmeta, nego sam predmet (njegova forma ili egzistencija) kao djelovanje.«⁴⁶ Uz sud koji se donosi s obzirom na svrhovitost također ne smije biti vezan nikakav subjektivan interes prema predmetu budući da ne vodi do čistog suda ukusa. Promatrajući neki lijepi predmet »u nama djeluje estetski princip svrhovitosti« koji se u nama i nalazi, stoga svrhovitost predstavlja »svezu koja pokazuje da je priroda s nama u skladu.«⁴⁷

Posljednji moment u analizi suda ukusa, modalitet, određuje da »sud mora biti ili problematičan ili asertoričan ili apodiktičan.«⁴⁸ Uzme li se u obzir određenje lijepog kao onog »što se spoznaje bez pojma kao predmet *nužnog* sviđanja,«⁴⁹ u kojem se pri korištenju izraza *nužnog sviđanja* implicira da je *nužna* komponenta to da se predmet može smatrati lijepim samo ako ga lijepim smatraju *nužno* svi, vidljiva je apodiktička narav suda.

U Kantovoj je filozofiji čovjek kao subjekt smješten u središte, što potvrđuje i činjenica da mu je u estetici stalo »do lijepoga koje potvrđuje da je čovjeku mjesto u svijetu.«⁵⁰ Da bi potvrdio to stajalište Kant uvodi pojam genija, nadarenog pojedinca koji sam kroji vlastita pravila u kreiranju umjetničkog djela. Premda je Kantovo poimanje genija ostavilo trag na shvaćanje umjetnosti epohecromantizma, posebice u književnosti, te se tada shvaćalo kao novitet, Kant je tim pojmom zapravo »sintetizirao mnoga učenja o toj kategoriji koja su i ranije bila poznata,« pa u njoj ima i »elemenata tumačenja genijalnosti koja nalazimo i u antičkih filozofa i renesansnih

⁴⁴ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 49.

⁴⁵ Arthur C. Danto, *Nasilje nad ljepotom: estetika i pojam umjetnosti*, , uredila Nada Beroš, prijevod Mirjana Paić-Jurinić, Biblioteka Refleksije, Zagreb 2007., str 253.

⁴⁶ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 58.

⁴⁷ Steiner, *Kantova estetika*, str. 536.

⁴⁸ Čačinović-Puhovski, *Estetika*, str. 51.

⁴⁹ Steiner, *Kantova estetika*, str. 537.

⁵⁰ Čačinović-Puhovski, *Estetika*, str. 162.

misllilaca, pa i mnogih teoretičara XVII i početka XVIII stoljeća.«⁵¹ Važno je napomenuti da »Kantov pojam genija obuhvaća samo umjetnike ne i znanstvenike«⁵² koji nisu nadahnuti mogućnošću stvaranja lijepih djela. Iz toga se može zaključiti da se talent genija ne može naučiti, »nasljedovati, imitirati, oponašati, prenositi na nekoga drugoga, (...) nego je apsolutno, jedinstveno i u tom smislu osebujno autentično,«⁵³ točnije, čovjek se kao genij rađa, pa stoga »nije slučajno da nikada ni jedan veliki pjesnik ni umjetnik uopće nije bio kadar pokazati i objasniti svoje stvaralaštvo tako da bi netko, slijedeći njegov uzor, sam postao umjetnik.«⁵⁴ Ipak, neupitno je da se određene tehnike stvaranja umjetničkih djela, kao što su primjerice sklapanje rimovanih, ritmiziranih stihova, pravilan potez kista, sklad boja ili pak oblikovanje forme unutar prostora, doista mogu naučiti, da bi se pojedinac smatrao umjetničkim genijem neophodno mu je uređeno nadahnuće.

U svom estetičkom pregledu Kant je ponudio i podjelu lijepih umjetnosti pa postoje »govorna umjetnost, likovna umjetnost i umjetnost igre osjećaja (kao vanjskih osjetilnih utisaka).«⁵⁵ Budući da su sve umjetnosti postavljene u odnos s govorom, čiji se »izražaj sastoji u riječi, pokretu i tonu (artikulacija, gestikulacija, modulacija),«⁵⁶ ne iznenađuje to što Kant prednost daje upravo govornim umjetnostima na čelu kojih stoji pjesništvo. Pored pjesništva u govorne se umjetnosti ubraja i govorništvo, u slikovne plastika ili kiparstvo, građevinarstvo (kako je Kant nazvao arhitekturu) i slikarstvo dok među umjetnosti igre osjećaja ulaze glazba i umjetnost boja (koja se na sličan način igra s brzinom titraja svjetla, kao što to radi glazba s titranjem zraka). Zanimljiva je uporaba termina *igre* koju Kant koristi što u posljednjoj, gledajući po njihovoj hijerarhiji, grani umjetnosti, to u definiranju estetskog suda baziranog na igri mašte i razuma. Kant međutim nije jedini koji koristi ovaj termin upravo u poimanju estetike. Slično čini i Gadamer u svojim *Ogledima o filozofiji umjetnosti* gdje nudi definiciju umjetnosti sagledane kroz tri aspekta, umjetnost kao igra, simbol i svetkovina.

3.2. Common sense kako ga definira Kant

⁵¹ Grlić, *Estetika II: Epoha estetike*, str. 197.

⁵² Čačinović-Puhovski, *Estetika*, str. 147.

⁵³ Milan Kangrga, *Klasični njemački idealizam (predavanja)*, urednio Borislav Mikulić, FF Press, Zagreb 2008. str. 81.

⁵⁴ Grlić, *Estetika II: Epoha estetike*, str. 198.

⁵⁵ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 160.

⁵⁶ Steiner, *Kantova estetika*, str. 538.

Na početku odlomka namijenjenog upravo temi zajedničkog osjetila Kant napominje da »rasudna snaga, ako nije toliko primjetljiva njena refleksija, koliko naprotiv samo njen rezultat, naziva se osjetilom, pa se govori o osjetilu istine, o osjetilu za čestitost, pravednost i t. d., premda se doduše zna, odnosno bar bi se opravdano trebalo znati, da to nije osjetilo, u kojemu ti pojmovi mogu imati svoje sijelo, a još manje, da ono ima i najmanju sposobnost za izricanje općih pravila, nego da nam o istini, doličnosti, ljepoti ili pravednosti nikada ne bi mogla doći u pamet predodžba te vrste, kad se preko osjetila ne bismo mogli uzdići do viših spoznajnih moći.«⁵⁷ Kantova tendencija, u pristupu filozofiji uopće, sintetiziranju subjektivnog i objektivnog te potrazi za nekom instancom po kojoj bi određene teze vrijedile na općoj razini, dakle za sve pojedince ili u svakoj situaciji, dovela je do potrebe za uspostavljanjem teorije o zajedničkom osjetilu u rasuđivanju ljepote. Budući da je estetiku, uzmemo li u obzir vrijeme prije pisanja *Kritike rasudne snage*, smatrao suviše apstraktnom da bi se njome detaljnije bavio, postaje jasno zašto je posegnuo za uspostavom zajedničkog osjetila. Termin *sensus communis* (*Gemeinsinn*) potreban je kako bi se opravdala funkcija rasudne snage koja mora vrijediti na općoj razini. Započevši definiciju sintagmom *Običnog ljudskog razuma*, »koji se kao prosto zdrav (još nekultiviran) razum smatra kao ono najmanje, što se može očekivati od onoga, koji zahtijeva ime čovjeka,«⁵⁸ Kant postupno dolazi do termina zajedničkoga osjetila. Ljudski je razum okarakteriziran kao *običan* ili *vulgaran* jer je sveprisutan, posjeduju ga nužno svi pa se stoga implicira i na nužno postojanje zajedničkog osjetila unutar svakog ljudskog razuma.

Zajedničko osjetilo predstavlja svojevrsnu moć rasuđivanja »koja u svojoj refleksiji u mislima (a priori) uzima u obzir način predočivanja svakoga drugoga, da bi svoj sud uporedio (...) s cjelokupnim ljudskim umom i na taj način izmakao iluziji, koja bi zbog subjektivnih privatnih uvjeta, koji bi se lako mogli smatrati objektivnima, imala štetan utjecaj na sud.«⁵⁹ Problem u kojem se gubi granica objektivnog i subjektivnog započinje Kantovim stajalištem da ljepota promatranog objekta ne pripada objektu samom, već ovisi o refleksiji subjekta pri susretu s objektom. Svaki pojedinac ima vlastiti ukus koji je vezan uz osjećaj ugone, ako nam se određeni objekt sviđa ili neugode ako nam se ne sviđa. Pored toga, pri samom određenju lijepog kroz četiri momenta suda ukusa, Kant dolazi do zaključka da je lijepo ono što se nužno sviđa svima. U tako složenom sistemu postavlja se pitanje kako pravilno suditi ljepotu objekta koja bi bila u svakoj situaciji i za svakog jednaka ako ljudi imaju subjektivne impresije istih. Upravo zajedničko osjetilo rješava problem subjektivnih stajališta svodeći ih na općevažne. Kant postavlja nužnost sviđanja nekog

⁵⁷ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 132.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto, str. 133.

objekta svima ne traži od nas da, takoreći, provodimo anketu i ispitujemo ostale pojedince o njihovom rasuđivanju objekta, nego želi da mi »svoj sud poređujemo sa sudovima drugih, koji nisu toliko zbiljski, koliko naprotiv samo mogući sudovi.«⁶⁰ Drugim riječima, moramo moći pretpostaviti moguće refleksije ostalih ljudi prema istom objektu, postaviti se »na mjesto svakoga drugoga, apstrahirajući samo od ograničenja, koja su slučajno skopčana sa našim vlastitim prosuđivanjem.«⁶¹

S namjerom pojašnjenja principa ukusa, Kant navodi tri maksime koje pripisuje običnom ljudskom razumu: »1.) Vlastito mišljenje; 2.) misliti na mjestu svakoga drugoga; 3.) u svako doba misliti suglasno sa samim sobom,« od kojih je prva »maksima načina mišljenja *bez predrasuda*, druga *proširenoga*, treća *konzekventnoga* načina mišljenja.«⁶² Pod vlastitim mišljenjem Kant napominje da ne smijemo upasti u *pasivno* stanje, ne smijemo biti podložni utjecajima osoba koje nas okružuju, trebamo se osloboditi *predrasuda* i dospjeti u *prosvijećenost*. Nadalje, da način mišljenja mora biti *proširen* odnosi se na potrebu iskorištavanja svih prirodnih potencijala čovjeka koji bi trebao, »ako može da se ne osvrće na subjektivne privatne uvjete suda, kojima su mnogi drugi kao sputani, pa ako s *općega stajališta* (koje on može odrediti samo time, što se postavlja na stajalište drugih),«⁶³ ispravno koristio mogućnosti refleksije na svoj subjektivni sud. Kant smatra da je posljednju maksimu, ostati dosljedan samome sebi, najteže postići, međutim taj se problem olakšava konstantnom upotrebom prvih dviju. Osvrtom na opis navedenih maksima moglo bi se zaključiti da je prva »maksima razuma, druga rasudne snage, a treća uma.«⁶⁴

Da se termin *sensus communis* koji koristi ne bi krivo shvatio direktnim prijevodom kao *zdravorazumski*, Kant naglašava razliku između tih pojmova. Bitno je imati na umu da se *sensus communis*, u ovom slučaju, nalazi u području estetike i to u nadležnosti rasudne snage pa se dakle »ukus s više prava može nazvati *sensus communis* nego zdravi razum i da se estetička rasudna snaga prije nego intelektualna može nazvati imenom zajedničkog osjetila.«⁶⁵ S namjerom snažnije razlike ovih pojmova, naglašava se da bi se ukus »mogao označiti sa *sensus communis aestheticus*, a obični ljudski razum sa *sensus communis logicus*.«⁶⁶ Stoga se *sensus communis* (zajedničko osjetilo) ni u kojem smislu ne smije poistovijetiti s izrazom *common sense* (zdravim razumom). Zaključno se može reći da »dok se maksime običnoga razuma temelje na zakonitom određenju

⁶⁰ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 133.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto, str. 134.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 134.

pojma, u *sensus communis* slobodna igra imaginacije pokreće razum, otvarajući prostor ‘općenite priopćivosti’ izvan posredovanja pojmova razuma.«⁶⁷

Ukus je a priori na moć, središnji pojam oko kojeg se uspostavlja teorija o zajedničkom osjetilu. Važno je napomenuti da ukus nije »osjetilna spoznaja (*cognitio sensitiva*), ništa se, naime, ne tvrdi o predmetu, već samo da se u subjektu u odnosu na taj predmet (u unutarnjoj predodžbi predmeta) pojavljuje osjećaj estetskog zadovoljstva.«⁶⁸ Budući da ga svi posjedujemo i s njim raspoložemo s obzirom na naše subjektivne refleksije, očito je da ukus pripada refleksivnoj rasudnoj snazi, koja ne supsumira posebno pod opće pojmove budući da ih tek treba uspostaviti pa bi se »mogao definirati čak kao moć prosuđivanja onoga, što naš osjećaj kod neke dane predodžbe čini *općenito priopćivim* bez posredovanja pojma.«⁶⁹ Uz pomoć zajedničkog osjetila Kant je uspješno izbjegao problem prevlasti subjektivnosti. Zajedničko osjetilo povezuje subjektivan osjećaj ugone s obzirom na ukus i poopćava ga inzistirajući na refleksiji koja ne zanemaruje ukus ostalih ljudi. Budući da subjektivna instanca mora biti prisutna u jednakoj mjeri kao i objektivna, u pitanju uobrazilje koja bi prisilno supsumirala posebno pod opće, izbjegava se i taj problem zahtjevom za shvaćanjem uobrazilje, unutar koncepta rasudne snage, kao one koja »u svojoj slobodi pobuđuje razum u pravilnu igru, priopćuje se predodžba, ne kao misao, nego kao unutrašnji osjećaj nekoga svrsishodnog stanja duše.«⁷⁰

Da bi se generalizirao ponuđen prikaz Kantova poimanja zajedničkog osjetila, najpregledniji je primjer koji Antoon Van den Braembussche, belgijski profesor filozofije, nudi na početku svog prikaza o međukulturalnim osvrtima na Kantov *common sense*. Van den Braembussche napominje da »kad neka grupa pojedinaca sluša komad reggae glazbe, promatra Cézanneovu sliku ili uđe u japanski vrt, ponekad dijeli isti osjećaj.«⁷¹ Pita se kako je uopće moguće da pripadnici različitih kultura umjetničko djelo, koje nerijetko nije dio njihove vlastite kulture, doživljavaju na isti način, pogotovo što se rasuđivanje umjetnosti u društvu smatra specifično subjektivnim procesom.

⁶⁷ Aleksandar Mijatović, »Samoskrivljen povratak u djetinjstvo: Modernitet, stav i događaj u Kanta, Baudelairea i Foucaulta«, *Umjetnost riječi*, br. LVIII, sv. 2, 2014, str. 181-204, str. 190.

⁶⁸ Milan Galović, *Doba estetike*, urednik Žarko Paić, Biblioteka Tvrđa, Zagreb 2011., str. 64.

⁶⁹ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 135.

⁷⁰ Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 135.

⁷¹ Antoon Van den Braembussche, »Sensus communis; Clarifications of a Kantian Concept on the Way to an Intercultural Dialogue Between Western and Indian Thought«, u: *Sensus communis in Multi- and Intercultural Perspective*, uredili Heinz Kimmerle i Henk Oosterling, Verlag Königshausen & Neumann GmbH, Würzburg 2000., str. 17: »When a group of persons listens to a piece of reggae music, sees a painting by Cézanne or enters a Japanese garden they sometimes share the same feeling.«

4. Pojedini osvrti na Kantov *common sense*

Nakon Kanta, mnogi su filozofi uspostavili kritički odnos prema njegovu stavu i općenito dosadašnjoj pomisli u svezi sa stavovima o tome što je *common sense*. U razvoju teorije nakon Kanta istaknuli su se kritički stav Charlesa Sandersa Peircea i pokušaj dekonstrukcije Jacquesa Rancièrea. Zanimljiv je i odnos između stajališta koja uz *common sense* drže Hannah Arendt i Kant. Arendt uz Kantovu estetičku misao razvija svoj politički osvrt čije uporište pronalazi u *Kritici rasudne snage*. Osnovu za tu poveznicu pronalazi u činjenici da Kant u svojoj posljednjoj kritici nudi slobodniji pristup filozofskom sistemu nego u prethodnim dvjema posebno stoga što se u »trećoj bavi empirijskim svijetom: ljudima u množini, čija je svrha društvenost.«⁷² Prema Kantovom mišljenju »politička se sloboda sastoji u tome da čovjek svoj um javno rabi u svim dimenzijama, a upravo ta odredba pomaže H. Arendt da dođe do vlastitoga pojma političke slobode i teorije moći političkoga suđenja.«⁷³ Razlika u njihovim stajalištima pronalazi se unutar razmatranja zajedničkog smisla, jer »dok za Kanta zajednički smisao jamči uvjet mogućnosti estetičkih sudova, za H. Arendt on jamči uvjet mogućnosti političkih sudova, koji su vezani za dvostruko određenje zajedničkoga smisla: on, s jedne strane, jamči svima nama zajednički svijet, a, s druge strane, uvjet je mogućnosti da se sudi o događajima.«⁷⁴ Da bi što bolje iznijela svoju političku filozofiju, Arendt se osvrće i »na Kantovu definiciju *sensus communis*: (...) No pod *sensus communis* mora se razumjeti ideja *zajedničkoga osjetila*, tj. moći prosuđivanja, koja u svojoj refleksiji u mislima (*a priori*) uzima u obzir način predočivanja svakoga drugoga da bi svoj sud usporedio, takoreći, s cjelokupnim ljudskim umom i na taj način izmakao iluziji, koja bi zbog subjektivnih privatnih uvjeta, koji bi se lako mogli smatrati objektivnima, imala štetan utjecaj na sud.«⁷⁵ Potrebno je postati svjestan te uspoređivati svoje sudove sa sudovima drugih ljudi u našoj okolini.

U svom radu »Peirce pokušava pomiriti dvije naizgled suprotne sklonosti: tvrdeći da direktno percipiramo same stvari i da je percepcija zaključna.«⁷⁶ Pri tom se osvrće na poimanja koja nude Thomas Reid i Immanuel Kant. U kritičkom se osvrtu na *common sense* »ne samo

⁷² Waltraud Meints, »Arendt i Kant: Ravnopravni drugi i „prošireni način mišljenja“«, u: *Anali Hrvatskog politološkog društva : časopis za politologiju*, br. 3, sv. 1, 2008., str. 283–298, str. 293.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto, str. 294.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Susan Haack, »How the critical common-sensist sees things«, *Historie Épistémologie Langage*, br. 16, sv. 1, 1994, str. 9-34, str. 9: »Peirce tries to reconcile two apparently opposing tendencies: asserting that we directly perceive things themselves, and that perception is inferential.«

podvrgavaju uvjerenja zdravog razuma kritičkom ispitivanju, nego i preispituje sama kritička filozofija,«⁷⁷ dok nekritički odnos »od realnih stvari u ovom svijetu čini slijepe, nesvjesne objekte.«⁷⁸ Zbog toga se Peirce okreće Kantu koji »uklanja sve poteškoće na putu prihvaćanja materije«⁷⁹ tako što vanjske stvari smatra čistim pojavama. Rancière je poznat po svojim pretenzijama dekonstrukcijskoj misli, što se da uočiti i u odnosu prema izrazu *sensus communis* koji kod njega poprima oblik *dissensus communis*. Za Rancièrea »*dissensus* nije sukob interesa, mišljenja ili vrijednosti; to je podjela umetnuta u *common sense*: spor oko toga što je dano i okvira unutar kojeg vidimo dano.«⁸⁰

Izraz *common sense* ne pojavljuje se samo u filozofiji. Može se pronaći i u psihologiji, točnije u *common sense psihologiji*, koja se naziva još i *folk psihologija* ili *narodna psihologija* te se u najvećoj mjeri oslanja na bihevioristički pristup promatranju ljudskog ponašanja unutar neke zajednice. Commonsense psihologija proučava ponašanja ljudi te uz pomoć uočenih ponavljajućih uzoraka generalizira i tako predviđa buduća ponašanja. U tom je procesu naglasak najviše na »uvjerenjima, željama, nadanjima, strahovima, očekivanjima, namjerama i drugim takozvanim propozicionalnim stavovima.«⁸¹ Ova uglavnom mlada grana psihologije, premda se bavi pitanjima koja zaokupe svakog pojedinca u barem nekom razdoblju života, često je meta brojnih napada u kojim se najčešće kritizira problem generaliziranja i uspostavljanja znanstvene metode pod izlikama da 'jedna veličina ne odgovara svima' te da uvijek postoje 'iznimke od pravila'. Tom se problemu pronašla potvrda i u okviru psihopatologije. Kad bi se promatrale neke svakodnevne radnje kao što je primjerice obavljanje kućanskih poslova, teško bi se uočila razlika između ponašanja psihički zdrave i osobe s opsesivno-kompulzivnim osjećajem. Na prvi bi se pogled činilo da ista radnja rezultira jednakim reakcijama, međutim zdrava osoba nakon obavljenog posla nastavlja s ostatkom dana i ne daje preveliku važnost obavljenom poslu kao što to radi opsesivno-

⁷⁷ Haack, *How the critical common-sensist sees things*, str. 24: »not only subjects the beliefs of common-sense to critical scrutiny, but also submits the critical philosophy itself to scrutiny.«

⁷⁸ Isto, str. 24: » makes the real things in this world blind unconscious objects.«

⁷⁹ Isto, str. 24/25: »removes all difficulty in the way of accepting the existence of matter.«

⁸⁰ Jacques Rancière, *Dissensus On Politics and Aesthetics*, preveo Steven Corcoran, Continuum International Publishing Group, London/New York 2010., str. 69: »A dissensus is not a conflict of interests, opinions or values; it is a division inserted in 'common sense': a dispute over what is given and about the frame within which we see something as given.«

⁸¹ Lynne Rudder Baker, »What is this thing called 'commonsense Psychology'?«, *Philosophical Explorations*, br. 1, siječanj 1999, str. 3-19, str. 3: »beliefs, desires, hopes, fears, expectations, intentions and other so-called propositional attitudes.«

kompulzivna osoba. Stoga se može zaključiti da se oni »najdublji ljudski problemi skrivaju iza očitog.«⁸²

⁸² Wolfgang Blankenburg, »First Steps Toward a Psychopathology of “Common Sense”«, *Project Muse – Philosophy, Psychiatry & Psychology*, br. 8, sv. 4, 2001., str. 303–315, str. 303: »the deepest human problems lurk behind the obvious.«

5. Zaključak

Kant nije bio ni prvi ni posljednji koji je uz izraz *common sense* ponudio vlastiti sadržaj. Iako su se prethodne misli o tom izrazu prvenstveno okretale oko njegove povezanosti s umom i razumom, ipak je vidljiv utjecaj prethodnika na njegovu misao, pa se tako, s obzirom na to da se Kantov *common sense* u velikoj mjeri oslanja na ukus, može pretpostaviti poveznica između Kanta i Vica. Kako je za Kanta *common sense* najbolje objasniti sukladno prijevodu riječi koje tvore sintagmu, kao zajedničko osjetilo, očito je da se ono oslanja na empirijski doživljaj realnih stvari. Uzme li se u obzir da Kant u svojoj *Kritici rasudne snage* i filozofskom sustavu općenito, pretendira povezati empirijsko i racionalno, ne iznenađuje činjenica da je za refleksiju o promatranim umjetničkim djelima morao pronaći određeni temelj na kojem bi ono bilo opravdano za svakog pojedinca, budući da je, prema Kantu, objekt lijep samo ukoliko se sviđa nužno svakom. Stoga u sustav uvodi zajedničko osjetilo da bi izbjegao moguće protuargumente. Međutim, premda Kant tvrdi da zajedničko osjetilo postoji, ne na način da ga možemo uočiti, nego više da je ono potencijalna moć svakog pojedinca da se uključi u kontemplaciju o promatranom djelu, takav pristup ne isključuje potrebu za dokazom. Sama implikacija da je moguće da svi, kao članovi ljudske vrste, rađanjem dobivamo potencijalnu mogućnost promatranja lijepih umjetnosti nije dovoljna da bi se to doista dokazalo. Problem se može naslutiti i u Kantovu razgraničavanju između običnih ljudi koji u procesu refleksije o umjetnosti mogu igrati ulogu pukog promatrača i genijalnih pojedinaca, rođenih s nadahnućem za stvaranje vlastitih pravila i umjetničkih djela. Iako se i tu Kant ogradio od mogućih kritika napominjujući da se ukus pojedinca bez genijalnog nadahnuća i onog koji ga posjeduje ne razlikuju jer ovisi o vlastitoj, subjektivnoj prosudbi te je ukus samo rasudna moć a genijalnost stvaralačka, moguće se uplesti u dilemu da genij ipak pri rasuđivanju umjetnosti prednjači u samom činu jer i on sam stvara umjetnost. Ako bi se pomislilo da genij u neku ruku bolje prosuđuje i umjetničku i prirodnu ljepotu od ostalih ljudi, postavlja se pitanje treba li se onda više osvrnuti na ono što umjetnici kažu o pojedinom umjetničkom djelu, točnije, vrijedi li njihova prosudba više od ostalih. Ako da, kako je onda moguće doći do sukladnosti svih ljudi koji bi rekli da je neko umjetničko djelo lijepo, ako u početku neki imamo više, a drugi manje mogućnosti za prosudbom. I ovdje se Kant ogradio naglasivši da je zahtjev da se neki objekt proglasi lijepim to da se on treba sviđati svakom samo svojevrsna idealizirana misao, točnije da se u zahtjevu naglasak treba staviti upravo na *trebanje* te da time ne traži da vršimo anketu i analizu svačijeg mišljenja o pojedinom djelu. Može se tako učiniti da i taj zahtjev spada samo u ono potencijalno. Čini se da je Kantov pokušaj zasnivanja estetičke misli, pored iscrpnih

argumenata i obrane od mogućih napada, ipak ostao na labavim nogama, što ne iznenađuje budući da isprva nije imao namjeru okušati se u nečemu što se većinom oslanja na empirijske informacije i subjektivne sudova. Bez obzira na to, neupitno je da je Kant ostavio veliki doprinos na daljnji razvoj estetike ponudivši široku razradu mogućih problema u filozofskom pristupu estetici, ljepoti i umjetnosti.

Popis literature

- Baker, Lynne Rudder, »What is this thing called 'commonsense Psychology'?«, *Philosophical Explorations*, br. 1, siječanj 1999;
- Blankenburg, Wolfgang, »First Steps Toward a Psychopathology of "Common Sense"«, *Project Muse – Philosophy, Psychiatry & Psychology*, br. 8, sv. 4, 2001;
- Bošnjak, Branko, »Predgovor«, u: Aristotel, *O duši/Nagovor na filozofiju*, uredili Branko Bošnjak, Milan Kangrga, Gajo Petrović i Predrag Vranicki (Zagreb: Filozofska biblioteka, Naklada Naprijed, 1996);
- Božičević, Vanda, *Filozofija Britanskog empirizma* (Zagreb: Školska knjiga, 1996);
- Croce, Benedetto, *Brevijar estetike*, prevela Katarina Hraste (Zagreb: Naklada Ljevak, 2003.);
- Čačinović-Puhovski, Nadežda, »Estetika«, u: *Estetika* (Zagreb: Naprijed, 1988);
- Danto, Arthur C., *Nasilje nad ljepotom: estetika i pojam umjetnosti*, uredila Nada Beroš, prevela Mirjana Paić-Jurinić (Zagreb: Biblioteka Refleksije, 2007.);
- Descartes, Rene, *Meditacije o prvoj filozofiji*, preveo Tomislav Ladan, uredio Ilija Marić (Beograd: Plato, 1998.);
- Filipović, Vladimir, *Klasični njemački idealizam (i odabrani tekstovi filozofa)*, urednik Vladimir Filipović (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1979);
- Galović, Milan, *Doba estetike*, urednik Žarko Paić (Zagreb: Biblioteka Tvrđa, 2011.);
- Gregoric, Pavel, »Preface«, u: *Aristotle on the common sense*, uredili Julia Annas i Lindsay Judson (New York: Oxford University Press, 2007);
- Grlić, Danko, *Estetika II: Epoha estetike*, uredili Danko Grlić, Ivan Kuvačić i Antun Žvan (Ljubljana: Naprijed, 1976.);
- Haack, Susan, »How the critical common-sensist sees things«, *Historie Épistémologie Langage*, br. 16, sv. 1, 1994;
- Kangrga, Milan, »Kantova etika«, u: *Arhe* 1 (Zagreb, 2004), broj 1;
- Kangrga, Milan, *Klasični njemački idealizam (predavanja)*, urednik Borislav Mikulić (Zagreb: FF Press, 2008);
- Kant, Immanuel, *Kritika čistoga uma*, s njemačkog preveo Viktor D. Sonnenfeld, urednik Branimir Donat, redakcija i pogovor Vladimir Filipović (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1984);
- Kant, Immanuel, *Kritika rasudne snage*, preveo Viktor D. Sonnenfeld (Zagreb: Kultura, 1957.);

Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, preveo Nikola Popović, urednik Miroslav Dereta (Beograd: Grafički atelje Dereta, 2004.);

Kožev, Aleksandar, *Kant*, urednik Miloš Stambolić (Beograd: Nolit, 1976);

Meints, Waltraud, »Arendt i Kant: Ravnopravni drugi i „prošireni način mišljenja“«, *Anali Hrvatskog politološkog društva : časopis za politologiju*, br. 3, sv. 1, 2008;

Mijatović, Aleksandar, »Samoskrivljen povratak u djetinjstvo: Modernitet, stav i događaj u Kanta, Baudelairea i Foucaulta«, *Umjetnost riječi*, br. LVIII, sv. 2, 2014;

Ranciere, Jacques, *Dissensus On Politics and Aesthetics*, preveo Steven Corcoran (London, New York: Continuum International Publishing Group, 2010);

Segrest, Scott Philip, *America and the Political Philosophy of Common Sense* (Columbia: University of Missouri Press, 2010);

Steiner, Marijan, »Kantova estetika«, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 52, broj 6,(Zagreb, 1997);

Summers, David, *The Judgment of Sense: Renaissance Naturalism and the Rise of Aesthetics* (New York: Cambridge University Press, 1987);

Van den Braembussche, Antoon, »Sensus communis; Clarifications of a Kantian Concept on the Way to an Intercultural Dialogue Between Western and Indian Thought«, u: *Sensus communis in Multi- and Intercultural Perspective*, uredili Heinz Kimmerle i Henk Oosterling (Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 2000).